

PREGLED NOVIJE BIBLIOGRAFIJE GEOGRAFSKIH RJEČNIKA I NJIHOVO ZNAČENJE

MLADEN KLEMENČIĆ, BORNA NIKOLIĆ

UVOD

U današnje vrijeme, koje nam nameće stvaranje različitih banaka podataka, postaje nezaobilaznom raspoloživost određenih analitičkim izborom termina svake discipline, pa tako i geografije.

U inozemnoj geografskoj literaturi, pogotovo onih zemalja za koje smatramo da su vodeće u razvoju geografije, česta su izdanja kategorije geografskih rječnika, enciklopedija ili leksikona.

Cilj je ovog rada upravo pregled novije bibliografije geografskih rječnika u svijetu i donošenje zakružene liste svih takvih izdanja tiskanih poslije II svj. rata. Iz okvira ovog pregleda izuzeti su geografski dvojezični, odnosno višejezični rječnici. Budući da je u našim informatičkim centrima još uvijek, bez znatnijih materijalnih ulaganja, vrlo teško doći do relevantnih baza podataka, to je naš put do sastavljanja ove liste bio utoliko teži. Ona je rezultat, prije svega, kontakta sa Infotermom u Beču⁶ i pregleda više referativnih izdanja (Güde to Reference, Material, Vol 2; Subject Guide to Books in Print 1985–86, Vol 2, D–I), raspoloživih u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Pregledali smo gotovo sve, nama dostupne, naslove i možemo ustvrditi da naše knjižnice (prije svega Biblioteka Geografskog zavoda PMF-a u Zagrebu i NSB) raspoložuju sa znatnim brojem najrepresenzativnijih geografskih rječnika o kojima je ovdje riječ. Ovaj tip knjiga ne predstavlja ni u kojem slučaju specifičnost geografije, on postoji u okviru svake znanstvene discipline, štoviše, postoji i posebna znanstvena disciplina – leksikografija – čije je područje rada upravo takva vrsta izdanja.

POJMOVNA RAZJAŠNJENJA

Prije svega smatramo potrebnim objasniti o kakvoj se vrsti djela, odnosno knjiga radi. Za tu smo svrhu konzultirali više radova u kojima se mogu naći definicije pojmova *rječnik*, *leksikon* i *enciklopedija*. Ne možemo reći da između nadenih definicija vlada potpuno suglasje, no razlike nisu takve da nam onemogućuju definiranje ovog tipa knjiga. R. Simeon¹ za pojam leksikona kaže »osobita knjiga u kojoj su abecednim redom poručani i protumačeni pojmovi s kojega užeg područja, samo jedne grane nauke ili umjetnosti i sl.«. Pojmu leksikona pridaje se i sinonimno značenje s pojmom enciklopedijski rječnik »rječnik koji u sažetom obliku predočava stanje suvremenog znanja do kojeg se došlo na onim područjima koja su označena u sabranim člancima rječnika«. Enciklopedijski rječnik jedna je od dvije osnovne vrste rječnika u najširem smislu. Druga su vrsta jezični, lingvistički ili filološki rječnici, dakle oni u kojima se obrađuju riječi kao jedinice jezika.

Govoreći o pojedinim podvrstama rječnika isti autor navodi i pojam *terminološkog rječnika* definirajući ga kao »rječnik termina tj. naziva neke struke ili znanstvene discipline, u kojemu se određuje točno značenje svakog termina, a često i sam pojam koji se pod njim podrazumijeva« kao i pojam *rječnika znanstvenih i umjetničkih riječi i izraza* za kojeg kaže: »... u kojemu su sabrane i opisane samo riječi i izrazi koji se upotrebljavaju u nekoj grani znanosti ili umjetnosti u osobitom značenju koje nemaju izvan njihova područja«. Rečnik književnih termina² donosi tri definicije rječnika, a nama je interesantna ova: »u enciklopedijskom smislu rječnik može biti sinonim za pojam leksikona tj. za rečnički sreden popis i objašnjenja raznih pojmova iz oblasti jedne struke ...«. M. Mihaljević³ u svom radu objašnjava razlike naziva rječnik, leksikon, enciklopedija i enciklopedijski rječnik, obuhvaćajući ih sve zajedničkim imenom terminoloških priručnika. Zaključuje da treba razlikovati lingvistički usmjerene priručnike (rječnike) od pojmovno tj. predmetno usmjerenih priručnika koji se zavisno od opsega nazivaju leksikonima ili enciklopedijama. Naziv enciklopedijski rječnik smatra nepotrebnim jer je najčešće sinoniman s nazivima leksikon i enciklopedija. Opća enciklopedija JLZ-a⁴ izdvaja enciklopedijski rječnik kao onu vrstu jednojezičnih rječnika (natuknica i popratni tekst na istom jeziku) »koji uz prikaz jezičnih karakteristika i raznih značenja riječi donose još i informacije znanstvenog karaktera o pojmovima i predmetima ... zovu se i leksikonima«.

Očito da u našem jeziku upotreba ovih pojmova nije do kraja standardizirana, ipak razlike koje postoje nisu načelne prirode te je moguće navesti nekoliko zaključaka:

a) riječ je o priručnicima, dakle, knjigama čija se upotrebnost vrijednost ne iscrpljuje jednim čitanjem. Namjena takvih knjiga upravo je suprotna, a sastoji se u stalnom korištenju i konzultiranju.

⁶ Infoterm – International Information Centre for Terminology – Koristimo ovu priliku da kolegama Zaneći Barišić-Schneider i Davoru Puzniću iz NSB zahvalimo na ukazanoj pomoći bez koje bi ovaj rad bio teško ostvaren.

1. Rikard Simeon: Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I i II, Matice Hrvatska, Zagreb 1969.

2. Rečnik književnih termina, Instituta za književnost i umjetnost u Beogradu, Nolit, Beograd 1985.

3. Milica Mihaljević: O nazivima rječnik, leksikon, enciklopedija i enciklopedijski rječnik, Jezik, god. 34, br. 2, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1986.

4. Opća enciklopedija sv. 1–8, III izdanje, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1977–1982.

PRILOZI

b) sadržaj je raščlanjen u mnoštvo manjih članaka koji su razvrstani po abecednom redu njihovih naslova koji se nazivaju natuknice; takav se način obrade najčešće naziva enciklopedijskim.

c) tumačenja pojedinih pojmova imaju karakter općeprihvaćenih ili barem šire prihvaćenih mišljenja. Pojedinačni pogledi nisu primjereni ovim djelima.

d) najčešće se nazivaju enciklopedijskim rječnicima ili leksikonima ako su manjeg opsega, a enciklopedijama ako je opseg veći.

e) moguće su različite varijacije, zavisno od pristupa, pa pojedini članci mogu sadržavati i prijevode natuknica na druge jezike, kao i popis najvažnije literature kojim se korisnik upućuje na detaljnije proučavanje.

f) najčešće u izradi takvih priručnika sudjeluje više autora, a zaokruženost i logičnost osigurava urednik ili više njih (redakcija).

GEOGRAFSKI RJEČNICI

Na temelju općih obilježja postojećih, a nama dostupnih, geografskih rječnika moguće ih je podijeliti u dvije grupe:

1) rječnici geografskih naziva – obrađuju gradove, države, rijeke, planine, mora, otoke i sve ostale objekte od geografskog interesa koji postoje na Zemljinoj površini.

2) rječnici geografskih termina (pojмова) – obrađuju stručne termine koji se koriste u geografiji kao znanstvenoj disciplini.

Rječnici geografskih naziva

Rječnici prve grupe po načinu obrade u velikoj su mjeri slični (Webster's New Geographical Dictionary, The Columbia Lippincott Gazetteer of the World, Westermann Lexikon der Geographie, The International Geographic Encyclopedia and Atlas – MacMillan Press). Članci su pretežno kratki, a stil lapidaran. Obiluju mnoštvom brojčanih podataka. Takav pristup omogućuje obradu velikog broja natuknica. Websterov rječnik obrađuje čak 47 000 natuknica, a rječnik The Columbia Lippincott još je opsežniji. Westermannov rječnik u četiri sveska obrađuje 15 500 natuknica, odnosno ključnik riječi, međutim registar bilježi 55 000 obrađenih jedinica. Pisanje naziva uglavnom je prilagođeno jeziku autora, a ostale varijante su uputnicama povezane s člankom. U članku su obrađeni podaci o izgovoru samog naziva, o smještaju i položaju, veličini (površini, broju stanovnika), privredi, prometu i povijesti. Posjeduju brojne tematske karte, planove gradova (Westermann), položajne karte (MacMillan), dijagrame, shematske crteže i profile. S obzirom na korištenje velikog broja statističkih podataka ovi rječnici nakon stanovitog broja godina gube na aktualnosti pa se često pristupa izradi novih i dopunjenih izdanja.

Rječnici ove vrste izazivaju interes i izvan geografskih krugova, te nalaze vrlo široku primjenu.

Rječnici geografskih termina

Razlikuju se od prve grupe najprije po sadržaju, odnosno po predmetu kojeg tumače. To su rječnici geografije kao znanstvene discipline, odnosno rječnici stručnih termina koje geografija koristi za izražavanje svojih saznanja (A Glossary of Geographical Terms, Dictionary of Geography, Dictionnaire de la Géographie). Posebno je važno što je kroz takve rječnike moguće precizno sistematizirati pojedine pojmove, te prevladati višeznačnu upotrebu jednog termina u okviru struke. Sigurno je da izravno pridonose stvaranju jedinstvenog i usuglašenog jezičnog sustava kojim se geografija služi. I oni su, dakako, podložni vremenskim promjenama, no znatno manje nego rječnici prve grupe. Usporedbom nekoliko reprezentativnih, nama dostupnih, rječnika ovog sadržaja pokazale su se znatne sadržajne i metodološke razlike. Dok jedni zahvaćaju cjelokupno područje geografskog interesa, drugi to čine parcijalno, što je vjerojatno i trend koji će se, u skladu sa sve većom specijalizacijom znanosti, nastaviti i ubuduće. Dobar primjer su dva novoizšla rječnika britanske izdavačke kuće Basil Blackwell (The Encyclopaedic Dictionary of Physical Geography, Dictionary of Human Geography) od kojih se jedan ograničava na fizičku, a drugi na socijalnu geografiju. Zajedno, ta dva rječnika, iako su nastala potpuno neovisno, čine zaokruženu cjelinu. Ovdje valja također spomenuti i Encyclopedia of Geomorphology, nešto starijeg datuma, rječnik geomorfoloških termina, izašao u okviru jedne veće serije enciklopedijskih rječnika iz područja geoznanosti.

Po načinu obrade gradiva posebno je interesantan A Glossary of Geographical Terms (urednik D. Stamp). Urednik primjenjuje dva načela pri tumačenju pojmova: objašnjenje je vrlo kratko ako je značenje odgovarajućeg pojma u geografiji istoznačno sa značenjem u standardnom književnom jeziku, odnosno, ukoliko je ono u geografiji specifično ili ih ima više, tada se iz geografske literature prenose odabrane definicije. Navedeni citati imaju cilj da objasne razlike u upotrebi, odnosno značenju. Na kraju je komentar samog urednika koji, ili nastoji pomiriti razlike, ili preporučiti ono značenje koje je kroz praksu prevladalo. Ponegdje takav komentar izostaje, pa korisniku rječnika preostaje da sam odluči koje će od postojećih tumačenja prihvatiti.

Kao primjer izvanredno sustavnog pristupa kojeg rječnici po prirodi posla zahtijevaju navodimo Dictionary of Geography (urednik F.J. Monkhouse) koji donosi, na svom kraju, analitički popis sadržaja, odnosno, svih natuknica, svrstanih abecednim redom u 13 posebnih poglavlja i ukupno 36 potpoglavlja koja predstavljaju uža područja geografije, odnosno geografskih disciplina ili discipline koje se preklapaju s geografijom.

Originalni pristup ima i Dictionnaire de la Géographie (urednik Pierre George) koji uz svaku ključnu riječ – termin kurzivom označava odgovarajuću disciplinu unutar geografije na koju se odnosi data definicija. Ako se isti termin upotrebljava u više različitih disciplina u kojima ima svoje posebno značenje, svi su opisani posebno, a na početku svake pojedinačne definicije je oznaka odgovarajuće discipline.

Iako su predmet ovog pregleda geografski rječnici (leksikoni), bili oni rječnici termina ili naziva, a ne jezični rječnici, koji doduše pokrivaju isključivo geografsko jezično područje, smatramo da ovom prilikom treba svakako ukazati na njih. To su tzv. dvojezični, ili višejezični, ili međunarodni rječnici geografskih termina ili geografskih naziva.⁵ U ovom kontekstu spominjemo također Unescov rječnik krških termina Glossary and Multilingual Equivalents of Karst Terms, koji, naravno, nije isključivo geografski, niti je to bila namjera, već je namjenjen svima onima čije područje istraživanja obuhvaća krš. Dvojakog je karaktera. Pravi je rječnik termina o kojima je u ovom pregledu riječ, a jednako ima karakteristike višejezičnog rječnika. Uz svaki je pojam data definicija i objašnjenje, kao i njegovi ekvivalenti na osam jezika država koje su razvile svoju kršku terminologiju. Više zemalja ima rječnike krške terminologije⁶, a oni postoje i u Jugoslaviji⁷, međutim, budući da proučavanje krša nije isključivo područje geografije, ovdje su samo uzgred spomenuti, iako su, ističemo, nastali upravo u geografskom znanstvenom krugu.

GEOGRAFSKI RJEČNIK U NAS

S obzirom na znatan broj geografskih rječnika izdatih u inozemstvu gdje, bez sumnje, imaju dužu tradiciju izlaženja, s pravom se postavlja pitanje o takvim priručnicima u nas. Odgovor je, po ocjeni autora, porazan, ali ne i nelogičan, priručnici tipa strukovnog rječnika kod nas ne postoje. Istina, valja spomenuti nešto starija leksikonska izdanja Mladinske knjige i Panorame, koja imaju karakteristike geografskih leksikona. Ipak po svom dometu ona ne predstavljaju djela znanstvenog karaktera, što uostalom, i nije bila namjera autora i izdavača. Krajevni leksikon Slovenije (izdanje Državne založbe Slovenije) u četiri knjige je bez sumnje, vrijedno djelo, no ograničen je isključivo na naselja, a niti metoda obrade nije enciklopedijska. Usudujemo se reći da ni inozemni geografski rječnici u geografskim krugovima nisu izazvali onaj interes i poštovanje koje zaslužuju. U svim poslijeratnim Geografskim glasnicima samo je jedan prikaz takvog rječnika. Autorima ovog pregleda nije poznato da je i na bilo koji drugi način ideja o pokretanju jedne takve knjige živeća među našim geografima. Koristimo, stoga, ovu priliku kao otvoreno obraćanje geografima s pozivom na razmišljanje i raspravu o pokretanju geografskog rječnika. Od ideje do njene realizacije dug je put i zbog toga ostajemo samo na pozivu, a razmjena mišljenja i usaglašavanje neka odredi detalje. Uvjereni smo da je takav priručnik potreban svim geografima, a gotovo jednako i mnogima drugima. Osobito nam je potreban zbog afirmacije geografije za koju bi rječnik bio od velikog značaja. U prilog tome govori i Geografija Hrvatske, djelo nešto drugačijeg, ali također sintetskog karaktera.⁸ Pozivamo se ovom prilikom i na nedavno održan znanstveni skup o geografiji u Jugoslaviji na kojem je, svakako, jedno od zapaženijih priopćenja bilo ono I. Vrišera⁹, koji kao svoj prvi prijedlog navodi da bi »geografi morali poduzeti neke veće akcije koje bi sjedinile jugoslavenske geografe u znanstvenim i metodskim naporima i pomoću kojih bi podigli opći nivo geografije«. Konkretni prijedlog glasi: geografski atlas Jugoslavije i (ili) geografska monografija Jugoslavije. Mi ovdje dodajemo: geografski leksikon!

Geografija ne može biti zatvorena i sama sebi dovoljna. Potrebno je komunicirati s društvom i nametnuti se konkretnim projektima i izdanjima. Smatramo da bi priručnik o kojem govorimo, svojim karakterom, odnosno vrstom informacija koje nudi bio od značajne pomoći kako studentima, tako i nastavnicima, stručnjacima i znanstvenim radnicima, a također i vrlo dobro prihvaćena knjiga i izvan, isključivo, geografskih krugova.

Dobro osmišljena koncepcija mogla bi zadovoljiti i znanstvene i komercijalne zahtjeve. U dilemi između rječnika naziva i rječnika termina kao prvi korak najprimjerenije rješenje vjerojatno jest kompila-

5. Navodimo nekoliko primjera:

International Geographical Glossary (Glossaire géographique international) International Geographisches Glossarium, International Geographical Union/Glossaire géographique internationale, Stuttgart: Steiner, 1985.

Lexique anglais-français des termes appartenant aux techniques en usage à l'Institut géographique national, Institut géographique national, Paris, 1961. (englesko-francuski)

English-Chinese dictionary of natural sciences and geography, Research institute of geography, Chinese academy of sciences, Peking, 1976. (englesko-kineski)

Glossary of geographical terms, Yousef Toumy, Cairo 1964. (arapsko-engleski)

Focloir Tíreolaíochta, Dictionary of Geography, Oideachais An Roinn, Baile Á Chliath, 1972. (irsko-engleski)

Vocabulaire des mots les plus usuels et des principales expressions géographiques de la langue malgache avec leur traduction française, Service Géographique, Tananarive, 1951. (malgasko-francuski)

Rusko-burijatski slovar' geografskih terminov i nazvani, V.L. Egorov, Verkhneudinsk, 1934. (rusko-burijatski)

Vocabulaire franco-anglo-allemand de géographie urbaine, G. Chabot, Paris, 1970. (francusko-englesko-njemački)

Vocabulaire géographique: français, deutsch, italien, néerlandais, anglais, espagnol, G. Quenez et al., Bruxelles, 1968.

6. Npr: Vocabulaire français des phénomènes karstiques, Centre Régional d'Équipement et de Documentation Pédagogiques de l'Académie d'Orléans, 1965.

7. Nastali su na inicijativu Saveza geografskih institucija Jugoslavije koji je 1969. osnovao posebnu komisiju za kršku terminologiju naroda Jugoslavije. Vodenje projekta bilo je povjereno Katedri za fizičku geografiju Odsjeka za geografiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani, Prirednici nacionalnih terminologija su I. Gams, D. Gavrilović, D. Manakovik i J. Roglič.

8. Autori ovog pregleda iz osobnog iskustva znaju da je sestostesećena monografija naše republike vrlo dobro prihvaćena izvan geografije.

9. Vrišer, I.: Razvojni dileme suvremene jugoslavenske geografije, Geografski glasnik 49, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 1987.

Ruski jezik

1. Agapov, S. V., Sokolov, S. N., Tihomirov, D. I. – Geografičeskij slovar. Izd. Prosveščenie, Moskva 1968.
2. Enciklopedičeskij slovar' geografičeskih terminov. Urednik: S. V. Kalesnik. Izdavač: Sovetskaja enciklopedija, Moskva 1968.
- 3.⁴⁷⁻⁴⁸ Kratkaja geografičeskaja enciklopedija. Gl. urednik: A. A. Grigorev. Izdavač: Sovetskaja Enciklopedija. 5 vol. Moskva 1960–62.

Španjolski jezik

1. Coluccio, F. Duorte, F. M. – Vocabulario geográfico. 3. izdanje, Tucumán Universidad Nacional, Tucumán 1952.
2. Terminología geográfica Hispano-americana. Instituto geográfico militar, Santiago de Chile 1958.
3. Sociedad Geográfica de Colombia – Diccionario geográfico. Instituto Geográfico «Agustín Codazzi», Bogota 1965.
4. Soto Mora, C., Fuentes, A. L. – Glosario de términos geográficos. Instituto de Geografía, Universidad Nacional de Mexico, Ciudad de Mexico 1966.
5. Vergara y Martin, G. M. – Diccionario de voces y terminos geográficos. Hernoendo, Madrid 1926.
6. Villalba y Rubio, F. – Diccionario geográfico universal. Gráficas Heridnos Ejército del Aire, Madrid 1953.

Talijanski jezik

1. Garollo, G. – Dizionario geografico universale. 2 vol. Hoepli, Milano 1929–32.
2. Giaccone, E. – Nuovo dizionaria geografico popolare universale. 3 vol, Nerbini, Firenze 1910–12.
3. Guarnieri, G. G. – Piccolo dizionario di terminologia geografica. Nistri, Pisa 1926.

Rumunjski jezik

1. Roșca, L., Dumitru, G. – Terminologie geografičea. Ed. Universul, București 1930.

Češki jezik

1. Terminologický slovník ke studiu hospodářské geografie. Státní Ped. Nakl., Praha 1966.